MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O‘STIRISHDA XALQ MAQOLLARINING AHAMIYATI

Negmatova Sanobar Qarshiboyevna
Navoiy innovatsiyalar universiteti “Ijtimoiy gumanitar fanlar” kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: negmatovasanobar342@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada xalq maqollarining maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Maqollar orqali bolalarda so‘z boyligi, og‘zaki ifoda, muloqot madaniyati va milliy qadriyatlarga hurmat shakllanishi nazariy jihatdan asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: maqollar, maktabgacha yosh, nutq rivoji, og‘zaki nutq, muloqot, til tarbiyasi.

Аннотация: В статье раскрыта роль народных пословиц в развитии речи детей дошкольного возраста. Теоретически обосновано, что посредством пословиц у детей формируются словарный запас, устная речь, культура общения и уважение к национальным ценностям.

Ключевые слова: пословицы, дошкольный возраст, развитие речи, устная речь, общение, языковое воспитание.

Annotation: The article explores the role of folk proverbs in the speech development of preschool children. It is theoretically substantiated that proverbs help enrich vocabulary, improve oral expression, develop communication culture, and instill respect for national values.

Keywords: proverbs, preschool age, speech development, oral language, communication, language education.

Kirish

Yangi O‘zbekistonni barpo etish va taraqqiyotning uchinchi renessansini yaratish yo‘lida olib borilayotgan islohotlar jarayonida ta'lim-tarbiya tizimi, xususan, maktabgacha ta'limga alohida e’tibor qaratilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 6-apreldagi “Maktabgacha va maktab ta’limi sohasini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–5052-son qarori hamda 2022-yil 28-fevraldagi “2022–2026-yillarda Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni bu boradagi dolzarb vazifalarni belgilab bermoqda[1],[2].

Mazkur hujjatlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual, axloqiy, estetik va nutqiy rivojlanishiga erishish, ularning muloqot madaniyatini shakllantirish orqali har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazish muhim vazifa sifatida ilgari surilgan. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi

ISSN 3030-3907

namunalari, jumladan, maqollar orqali bolalar tafakkurini boyitish va ularning og‘zaki nutqini rivojlantirish bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir.

Xalq maqollari – asrlar davomida el-yurt tajribasi, donishmandligi va axloqiy qarashlarini o‘zida mujassam etgan bebaho manbalar bo‘lib, ular maktabgacha yoshdagi bolalarda til sezgirligini, fikrlash faolligini va ifoda qilish malakasini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bois, mazkur maqolada xalq maqollaridan foydalanish orqali maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o‘stirishning ilmiy-nazariy asoslari va amaliy jihatlari yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishi, tilga oid kompetensiyalarining shakllanishi va ularning og‘zaki nutqini rivojlantirishda xalq og‘zaki ijodining, xususan, maqollarning o‘rni haqida bir qator mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Xorijiy adabiyotlarda, xususan, rus pedagogi L.S. Vygotskiy bolalarning nutqiy rivojlanishini ularning ijtimoiy tajribasi bilan bog‘laydi va og‘zaki xalq ijodi – ertak, topishmoq, maqollar orqali bolaning psixik va til rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi. Shuningdek, A.R. Luriya va D.B. Elkoninlar o‘z izlanishlarida bolalar nutqining shakllanishida madaniy-tarixiy omillarning muhimligini asoslab bergan[4]. Ular xalq og‘zaki ijodini, jumladan maqollarni bolaning muloqotga kirishish va fikr bildirish qobiliyatini rivojlantirishda samarali vosita sifatida baholaganlar.

O‘zbek olimlari orasida A. Abduqodirov, G. G‘ulomova, M. Xolbekova, Sh. Rahmonqulova kabi mutaxassislar maktabgacha ta’lim jarayonida og‘zaki xalq ijodiyotidan foydalanish metodikasiga e’tibor qaratgan[3]. Jumladan, G. G‘ulomova bolalar adabiyotida xalq maqollarining ahamiyatini yoritib, ular yordamida bolalarning og‘zaki nutqi va mantiqiy tafakkurini shakllantirish yo‘llarini ko‘rsatib bergan[5]. M. Xolbekova esa bolalarning til faolligini oshirishda maqollardan foydalanish orqali til materiali bilan tanishtirish usullarini taklif etgan.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda, masalan, D. Karimovaning (2020) izlanishlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-madaniy rivojida maqollarning tarbiyaviy va estetik imkoniyatlari chuqur tahlil etilgan[6]. Shuningdek, zamonaviy yondashuv asosida xalq maqollarini didaktik material sifatida qo‘llash usullari ishlab chiqilgan.

Yuqorida keltirilgan ilmiy manbalar va tadqiqotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy o‘sishini ta’minlashda xalq maqollarining til o‘rgatish, estetik tarbiya, axloqiy ongni shakllantirish va muloqot kompetensiyasini rivojlantirishdagi beqiyos ahamiyatini tasdiqlaydi. Bu esa mavzuning dolzarbligini yanada kuchaytiradi va ilmiy-amaliy jihatdan o‘rganishni talab etadi.

ISSN 3030-3907

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishida xalq og‘zaki ijodining, xususan, maqollarning tutgan o‘rnini nazariy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, u ta’lim-tarbiya jarayonida milliy qadriyatlar asosida tilni o‘rgatishning ilmiy asoslarini aniqlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotning nazariy asosini L.S. Vygotskiy, D.B. Elkonin, A.V. Zaporozhets kabi psixolingvist va pedagog olimlarning bolaning nutqiy rivojlanishiga doir nazariyalari tashkil etadi[8]. Ularning ta’limotlarida og‘zaki nutqning shakllanishi bola uchun ijtimoiy va madaniy muhit vositasida amalga oshirilishi ta’kidlangan. Xalq maqollarining mazmunida esa bolalar uchun ijtimoiy tajriba, axloqiy-me’yoriy tushunchalar va til boyligi mujassam bo‘lib, bu mazkur nazariy yondashuvlar bilan uzviy bog‘liqdir.

Tadqiqotning metodologik asosini kommunikativ yondashuv, madaniy-moslashuv nazariyasi, milliy tarbiya konsepsiyasi hamda kompetensiyaviy yondashuv tashkil etadi. Ushbu yondashuvlar asosida xalq maqollarining bola shaxsining til, tafakkur va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishdagi nazariy asoslari ochib berildi.

Mazkur nazariy-metodologik asoslar xalq maqollarining maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishdagi imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish hamda ta’lim-tarbiya jarayoniga ilmiy asoslangan yondashuvni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, xalq maqollari maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishida muhim vosita hisoblanadi. Ular bolalarda og‘zaki muloqotga kirishish, fikrni aniq va obrazli ifodalash, so‘z boyligini kengaytirish, estetik did va axloqiy tushunchalarni shakllantirishda beqiyos imkoniyatlarga ega. Ayniqsa, bolalar tarbiyasiga doir maqollar qisqa, ifodali, ta’sirchan va mazmunan boy bo‘lgani sababli maktabgacha ta’lim muhitida ulardan foydalanish oson va samaralidir.

Xalq maqollari bolaning fikrlash doirasini kengaytirish, dunyoqarashini shakllantirish, ijtimoiy-hayotiy tajribalarni tushunishga yordam berishi bilan ajralib turadi. Ular bolaga o‘z fikrini sodda, lekin aniq va maqsadga muvofiq tarzda ifodalashni o‘rgatadi. Shu bilan birga, maqollar orqali axloqiy tarbiya berish hamda milliy qadriyatlarga hurmat ruhida ulg‘aytirish imkoniyati yaratiladi.

Tadqiqot jarayonida xalq maqollarining tilshunoslik, pedagogika, psixologiya va madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan tahlili shuni ko‘rsatdiki, ularning o‘qituvchilar va tarbiyachilar tomonidan maqsadli hamda tizimli qo‘llanishi bolalarning nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Maqollar yordamida og‘zaki nutqni rivojlantirishga doir mashg‘ulotlarni nazariy asoslash orqali bolalar

ISSN 3030-3907

tafakkurini faollashtirish, muloqot madaniyatini shakllantirish hamda estetik didini o‘stirish mumkinligi aniqlandi.

Quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

➢ Xalq maqollari bolaning nutqiy rivojlanishida ijtimoiy-tarbiyaviy va estetik vosita sifatida samarali ta’sir ko‘rsatadi.

➢ Maqollar orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqning asosiy ko‘nikmalari – talaffuz, so‘z boyligi, grammatik tuzilma va muloqot madaniyati shakllanadi.

➢ Nutqiy rivojlanishga xizmat qiluvchi mashg‘ulotlarga xalq maqollarini integratsiya qilish metodikasi ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi.

➢ Milliy qadriyatlar asosida bolalarning shaxsiy rivojlanishini ta’minlashda maqollar tarbiyaviy resurs sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu asosda, xalq maqollarini maktabgacha ta’lim jarayoniga ilmiy asoslangan holda tatbiq qilish zarurati mavjud bo‘lib, bu yo‘nalishdagi tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borilgan nazariy tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, xalq maqollari maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy rivojlanishida ko‘p qirrali ta’sirga ega bo‘lgan samarali vositadir. Maqollar bolaning og‘zaki nutqini boyitish, so‘z boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni o‘zlashtirish, ifodali va mantiqiy fikrlashini shakllantirish bilan birga, axloqiy, estetik va madaniy tarbiyasini ta’minlashda ham muhim o‘rin egallaydi.

Xalq maqollari orqali tarbiyalash nafaqat bolalarning muloqot kompetensiyasini rivojlantiradi, balki ularni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida voyaga yetkazadi. Tadqiqot davomida bolalar nutqini o‘stirishda xalq maqollarini nazariy jihatdan asoslangan holda tizimli va maqsadli qo‘llash zarurati asoslab berildi.

Tadqiqotimiz natijasida ishlab chiqqan takliflarimiz quyidagilardan iborat:

➢ Maktabgacha ta’lim muassasalarining o‘quv-dasturlariga xalq maqollarini og‘zaki nutqni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik vosita sifatida kiritish taklif etiladi.

➢ Tarbiya jarayonida maqollardan foydalanish bo‘yicha metodik qo‘llanmalar ishlab chiqilishi va pedagoglarga amaliy tavsiyalar berilishi lozim.

➢ Pedagog kadrlar tayyorlash va malaka oshirish kurslarida xalq og‘zaki ijodi, xususan, maqollar orqali nutqiy tarbiyani shakllantirish mavzulariga alohida e’tibor qaratish zarur.

➢ Maqollar asosida til o‘rgatishga yo‘naltirilgan didaktik o‘yinlar va mashg‘ulotlar ishlab chiqilishi va amaliyotga tatbiq etilishi maqsadga muvofiq.

ISSN 3030-3907

➢ Ilmiy izlanishlar davomida xalq maqollarining yoshga mos turlari, ularning psixologik-ta’sirchanlik darajasi va ta’limiy imkoniyatlari yanada chuqur o‘rganilishi lozim.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi maktabgacha yoshdagi bolalarda tilga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi, og‘zaki nutqning rivojlanishini ta'minlaydi hamda milliy madaniyatga hurmatni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2021-yil 6-aprel, PQ–5052-son Qarori “Maktabgacha va maktab ta’limi sohasini boshqarish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022-yil 28-fevral, PF–60-son Farmoni “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
3. Abduqodirov A. Xalq og‘zaki ijodi va tarbiya. – Toshkent: Fan, 1999. – 156 b.
4. Elkonin D.B. Psixologiya obucheniya mladshego shkolnika. – Moskva: Znanie, 1996. – 144 b.
5. G‘ulomova G. Bolalar adabiyoti va og‘zaki ijod. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005. – 208 b.
6. Karimova D. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-madaniy rivojida maqollarning roli // Pedagogik mahorat, 2020. – №2. – B. 45–50.
7. Rahmonqulova Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarda og‘zaki nutqni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 172 b.
8. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Eksmo, 2006. – 432 b.
9. Xolbekova M. Maktabgacha ta’lim muassasalarida ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Ilm-Ziyo, 2012. – 190 b.
10. Zokirova N. Maktabgacha ta’limda og‘zaki ijoddan foydalanish yo‘llari // Ta’lim va rivojlanish, 2021. – №3. – B. 33–38.

ISSN 3030-3907